

УДК 831.26–53/2

БББ 83.3 (4 Укр)

**ТІНІ МАЙБУТНЬОГО У ТРИВОЖНОМУ СВІТІ,
АБО БЕТРИЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО ТА ЛЮДСЬКОГО ДУХУ
(огляд антиутопійних романів Юрія Щербака)**

С. С. Хороб

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
кафедра української літератури; м. Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 57; тел. +380 (342) 59-60-74; e-mail: kf@pu.ukr.lit.ua*

Написані впродовж останніх двох літ фантастичні романи сучасного українського прозаїка Юрія Щербака **“Час смертохристів: Міражі 2077 року”** (К.: Ярославів Вал, 2011) та **“Час великої гри: фантоми 2079 року”** (К.: Ярославів Вал, 2012) майже одразу зацікавили не лише фахових літераторів, а й широкі читацькі кола, надто ж тих любителів художнього читива, що віддають свої симпатії нинішнім чи минулим творцям жанрів утопії, фентезі чи антиутопії.

Тож знайомлячись із новими творами українського письменника, можна стверджувати, що і своїм змістовим наповненням, і ідейно-ететичними особливостями вони, без сумніву, вписуються у жанрову систематику літературної фантастики як виду творчості. Байдуже, чи то йдеться про такого типу романи, створені зарубіжними або вітчизняними авторами як у минулому, так і тепер. Власне, читаючи **“Час смертохристів”** і **“Час великої гри”**, мимоволі, зважаючи на свій рецепційний досвід фантастики, звертаєшся передовсім до відомої антиутопії польського художника слова Станіслава Лема (до речі, уродженця Львова) **“Повернення з зірок”** де, як і в українського прозаїка, час і простір зміщуються від реальності до ірреальності, від минулого до сучасного, від теперішнього до майбутнього, стверджуючи певні антиутопічні візії.

Так, Станіслав Лем у своєму романі веде мову про життя астронавта Ена Брегга, який разом з екіпажем зорельота повернувся на Землю – з космічної експедиції до зірки Арктур. Для астронавтів, унаслідок релятивістського уповільнення часу, експедиція заміняла близьке десятиліття, а на Землі минуло аж 127 років. На своїй планеті члени експедиції бачать майже ідеальне суспільство – без насильства і воєн, з високим рівнем добробуту і щасливими людьми, праця в житті яких займає малий сегмент, а різноманітні розваги – більш звичний. Незабаром Ен дізнається: в основі нової цивілізації лежить процедура бетризації, яка нейтралізує всі агресивні імпульси в мозку людини, підсилює інстинкт самозбереження. Навіть більше: думка про насильство викликає у членів цього суспільства граничну огиду, силу якої небетризований людині просто неможливо збагнути. Бетризація як медичний чинник доповню-

ється чинником соціальним – ретельно продуманою системою виховання, яка заперечує насильство, радикалізм, конфлікти, спрямовує на уникнення всього, що може загрожувати людині як у фізичному, так і психологічному сенсі. Людське життя як таке (в тому числі й власне) – священне, відтак ним не можна ризикувати, піддавати його серйозним небезпекам.

Звичайно, і в новому “пречудовому світі” трапляються екстремальні ситуації, коли бетризація стає на заваді; для цього передбачені спеціальні медичні засоби, які можуть тимчасово зняти поставлені нею бар'єри (наприклад, коли йдеться про хірургів, які мусять виконати складну операцію, що не під силу роботам). Але загалом необхідність бетризації не викликає сумніву, і всі діти обов'язково проходять через неї. А от на дорослих вона не діє, відтак астронавти стають “білими воронами” серед землян...

Однак ризик, радикалізм, конфліктність пов'язані не тільки з насильством над людьми, не лише з негативними соціальними процесами. Хіба можливий розвиток науки, особливо фундаментальної, без ризику і гострих конфліктів? Хіба спортсмен не ризикує собою і хіба часом він не завдає болю іншим? І хіба справжнє мистецтво не містить у собі радикалізму та виклику суспільству? Не кажучи вже про польоти до зірок, звідки повертається далеко не кожен (фантастичний роман-утопія появився, до речі, 1961 року, коли людина-космонавт уперше облетіла земну орбіту).

Інакше кажучи, як відзначає герой польського письменника-фантаста Ен Брегг, бетризація фактично вбила у землян прагнення і саму здатність до проривів у незвідане, до пізнання невідомого, до якісних змін засад життя. Воістину грандіозна економічна й технологічна могутність нової цивілізації витрачається на мізерні справи. Ні, якщо ви, хто повернувся із зірок (а це не одна експедиція), хочете знову вирушити у далекі мандри – ми забезпечимо вам цю можливість, Земля спроможна на це. Але ставити якісь великі цілі, ризикувати досягнутим добробутом, відсутністю конфліктів і нашими дорогоцінними життями – пробачте, це неможливо...

Звичайно, фантастичні романи українського письменника Юрія Щербака за розгортанням сюжетних ліній, за систематикою образних картин та асоціацій суттєво різняться від антиутопії польського прозаїка Станіслава Лема “Повернення з зірок”. Та згадана й проаналізована нами бетризація в його творі проступає і в диалогії (майбутня трилогія) “Час смертохристів” та “Час великої гри”, оприявнюючись у них цілком своєрідно (знову ж таки об'єднувальним тут є змішувальний художній час і простір). Не випадково перший твір має підзаголовок “Міражі 2077 року” а другий – “Фантоми 2079 року”, тобто подієво й образотворно, передовсім ідейно, вони обидва спрямовані у майбутнє, віддалене від дня нинішнього принаймні на добре півстоліття. Власне, названі рома-

ни-антиутопії Юрія Щербака подають художньо обґрунтовану версію майбутнього людства та майбутнього України.

Як у “Часі смертохристів”, так і в “Часі великої гри” автор прагнув дати художньо-аналітичну відповідь на виклики майбутнього, зрештою, й на виклики сьогодення, багато в чому загрозливого для України (а “тіні майбутнього вже нависають над нами, довгі тіні!” – цю думку неодноразово висловлював сам автор: він наводив відомі слова Джорджа Оруела; і як показали події останніх місяців в сьогodнішній Україні, він мав цілковиту рацію). Однак, на відміну від “Повернення з зірок” польського письменника Станіслава Лема, тут бетризація (суспільна й людська) виявляється в зображенні “агресивно перевернутого світу”, що всіляко прагне самозбереження через заперечення насильства, загарбництва. Тут, порівняно з польським прозаїком-фантастом, бетризація стає посутньою спонукою до свободи, незалежності, врешті-решт, до очищення.

У першому романі “Час смертохристів” Юрій Щербак через образ українського розвідника Ігоря Гайдука втілює сам процес бетризації: в різних ситуаціях, іноді найскладніших, він, цей герой, намагається рятувати себе, Україну і світ від загрози знищення. Як справедливо зауважує Максим Стріха, цей роман-антиутопія зображує “світ 2077 року (після Третьої і перед початком Четвертої глобальної війни)”, світ, що має вкрай похмурий вигляд, адже насильницьки розділений він між кількома супероб’єднаннями: Конфедерацією Держав Північної Америки, Франко-Арабським Халіфатом, піднебесною народно-демократичною імперією, ісламсько-монгольською Чорною Ордою.

І десь на помежів’ї з ними існує така держава, як Україна “на чолі з напів... гетьманом – генералом армії Кузьмою-Данилом Махуном”, де поряд з найновішими технологіями відновлюється кріпаччина. Країна, де президент (спочатку Кузьма-Данило Махун, – згодом представник злочинного світу – Віталій Клинкевич) та весь уряд (тут п’ятипалатний Сейм) – умовність, бо ж насправді Сірий Князь – авторитет кримінального світу та олігархів – вирішує долю держави.

Українськість як така знову ж таки формальність, рідною мовою можна говорити тільки в “Зонах етнічної консолідації” – “ЗЕКах”, все решту абсолютно російськомовне, хоча на той час за візіями письменника такої держави вже не буде на карті світу (сама себе знищить). Загалом всі згадані і незгадані аббревіатури напрочуд вдало і концепційно виражають негативну сутність різних сторін буття України в майбутньому, яке і справді виглядатиме патологічно страхітливо (“УРОД”), бо ж розшифровується як “Українсько-російська об’єднана держава”. Це у ній і далі національне, автохтонно українське буде тільки як вивіска, зовнішнє, показне. А насправді в усіх сферах суспільного життя (як і до цього часу) превалюватиме все російське (у представництві в уряді, в ідеології, науці, освіті і т.д.), а ще за особливої підтримки своїх холуїв,

“малоросів”, які за гроші і рідну матір продадуть, як кажуть в народі. Звідси зрозуміло, яке майбутнє рідної мови, бо ж етимологія “зони” і “ЗЕКА” напрочуд красномовна. Як бачимо, агресивність, конфліктність, радикалізм, диктатура, загарбницькі війни – це все, власне, те, чому протистоїть сам процес бетризації, що його автор свідомо акумулює в образі головного героя Ігоря Гайдука – новопризначеного голови Військової розвідки України.

Як антагоністична сила йому також заважає щойно заснована о. Калерієм (Сансизбаєвим) агресивна за своєю суттю секта Смертохристів. Саме її проповідник настійливо стверджує про начебто знайдені ним у Лаврі останки Ісуса Христа, який аж ніяк не воскрес, а завершив свій життєвий шлях як звичайна людина на Землі. Відтак послідовники, що збираються у секті, не мають жодних підстав дотримуватися християнських норм і канонів віри, бо вони, мовляв, вільні від них. Тому й іменують себе Новолюдями, заявляючи; “Христос помер – шукайте істину в собі!” Як нейтралізувати все це, передовсім агресію – суспільну й особистісну? Чому від таких обставин людського життя віє тривогою, відчуженістю й несприйняттям? Чому люди наприкінці третього тисячоліття такі антиподи й у відстоюванні своїх позицій аж надто радикальні, загрозливо неспівмірні? Таких безліч “чому” огортають душу головного героя роману “Час смертохристів” Ігоря Гайдука, який, повторюємо, є активним продуцентом бетризації.

І все ж автор антиутопії сумнівається в цілковитому усвідомленні цим персонажем своєї місії, адже і він, голова Військової розвідки України, не завжди дотримувався законів співжиття, бо й справді людське буття (хай і тимчасове) не позбавлене певних випробувань та ризику. Та чи завжди доречні вони, чи завжди виправдані навіть найвищими ідеалами і стремліннями? Зрештою, не можна обійтися без них; надто ж тоді, коли світ вражений бацилами ненависті, зневаги... Тому-то для Юрія Щербака дуже важливим морально-духовним моментом є мить прозріння й покаяння свого героя, який в процесі бетризації наче сповідується перед вищими, неземними силами.

“Я зрадник, Сину Божий, і тільки Тобі можу в цьому зізнатися, – з пристрастю сповідається Ігор Гайдук. – Якщо казати повну, безжальну правду, то я смертохрист. Принаймні був ним донедавна, бо, поважаючи і люблячи Тебе, як навчала мене мама, я був переконаний, що Ти – людина, геніальний провидець і екстрасенс, але людина! Допустивши цю думку, я допустив у своє серце Антихриста - Сансизбаєва, і я несу за це таку ж відповідальність, як і інші смертохристи. Так, я зрадив самого себе, бо все життя служив смертохристам, тобто тим, хто знищив Бога в собі і люто вивищував Його в інших людях”.

Іншою частиною антиутопічної діалогії Юрія Щербака є фантастичний роман “Час великої гри”, жанр якого літературознавці, до речі, назвали надто ускладненим, адже маємо класичні твори Джорджа Оруе-

ла, Олдоса Хакслі, Рея Бредбері. Події вже відбуваються опісля “Великого вибуху”, кожен герой і загалом вся країна проходить процес переоцінки цінностей, проте – “час великої гри” все ще попереду. Як нам видається, це справжній український бестселер з домінуванням суспільної і моральної бетризації його головних героїв. Виданий зовсім недавно, якихось півтора року тому, цей роман наче передбачив останні події в Україні межі 2013–2014 років (майданні пристрасті, революція гідності, просвітленість національної душі й свідомості, єдність українського й європейського народів тощо).

Як тут не згадати слів самого автора, який на презентації цього твору зізнався: “У мене постійно виникало відчуття, що я живу неначе у 1912 році, напередодні якихось дуже тривожних, переламних подій для України і світу. Я не думаю, що ХХІ століття так просто минеться для людства. І чомусь весь час згадуються слова Миколи Бердяєва (він мав на увазі більшовиків, але не лише їх): “найстрашніше в утопіях – це те, що вони починають справджуватися”.

І справді, зображена агресія однієї країни у сусідні землі, мілітаризм “з імперськими намірами” (де вже тут процедурі бетризації, до якої прагне частина створених образів українців!) – як це все асоціюється з подіями російської агресії на українські землі, територіальними претензіями, анексією Криму тощо. І найгірше – зневірою у добросусідські взаємини, осторогою від нових агресивних дій Росії. Як нейтралізувати жажітливі імпульси в мозку сусіда (та аж ніяк уже після сотень загиблих – братів), як підсилити інстинкт самозбереження української суспільності?! Воістину, бетризація як психологічний процес інспірується цілим рядом суспільних чинників. Час великої гри настав, як і настав час усвідомлення того, що тіні майбутнього у тривожному світі...

Власне, такий основний ідейно-естетичний пафос пронизує діалогію антиутопічних, футурологічних (до певної міри політичних) романів українського письменника Юрія Щербака “Час смертохристів: Міражі 2077 року” і “Час великої гри: Фантоми 2079 року”.

Стаття надійшла до редакційної колегії 25.01.2014 р.

Рекомендовано до друку докт. філол. наук, професором Голодом Р. Б., канд. філол. наук, доцентом Бараном Є. М.